

Василь Гладецький: доля митця в 30–40 рр. XX ст.

Висвітлено життєвий шлях і долю маловідомого широкому загалу волинського народного художника-іконописця, уродженця і мешканця м. Корця В. С. Гладецького в передвоєнний період і в роки Другої світової війни.

Ключові слова: Василь Семенович Гладецький, художник, війна, нацистська окупація, бургомістр.

Николайчук Дмитрий. Василий Гладецкий: судьба художника в 30–40 гг. XX в. Рассматривается жизненный путь и судьба малоизвестного волынского народного художника-иконописца, уроженца и жителя Корца В. С. Гладецкого в предвоенный период и в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Василий Семенович Гладецкий, художник, война, нацистская оккупация, бургомистр.

Nikolauchyk Dmytro. Vasil Gladetsky: Fate of the Artist During 30–40th of the XX Century. The viewed life and the fate of the not famous folk artist and iconographer Volhynia, resident of Korets V. S. Gladetsky in the prewar period and during the Second World War.

Key words: Vasyly Gladetsky, artist, war, nazi occupation, mayor.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Василь Семенович Гладецький – відомий у своєму краї, самобутній народний митець – народився у місті Корці Волинської губернії 1 січня 1914 р. у сім'ї місцевого кушніра Семена Івановича та кухаря палацу родини Чарторийських (нині м. Корець, буд. Корецького НВК «Школа-ліцей») Михайлини Федорівни. Родина жила заможнo. Кушнірство родині Гладецьких стабільно приносило добрий прибуток, що дало змогу їхнім дітям здобути освіту. 1924 р. десятилітнього Василя батьки віддають до місцевої повітової школи. Закінчивши семирічне навчання, майбутній іконописець упродовж чотирьох років здобуває середню освіту в Дубенській гімназії. Саме в цей період у нього проявляється хист до живопису. Хлопець малював все і на чому завгодно. Тому на прохання батька – Семена Івановича – до ігумена Почаївської лаври, майбутнього іконописця навчають малярського мистецтва в Академії іконопису Почаївської лаври. Після закінчення 1934 р. академії Василя Гладецького забирають на військову службу до польської армії, під час якої він удосконалює знання з польської та німецької мов, які згодом пригодилися на посаді секретаря міської управи Корця в період нацистської окупації.

Після закінчення строкової служби у війську В. С. Гладецький улаштовується різноробочим на Корецький цукровий завод, де очолює художню самодіяльність робітників, а також як актор і режисер-постановник бере участь у театральному гуртку, виконує роль агітатора на виробництві, малює афіші і плакати на різну тематику.

8 липня 1941 р. Корець захопили німецькі частини 13-ї танкової дивізії, яка вела бої з радянською 43-ю танковою дивізією 5-ї армії. Період нацистської окупації краю тривав до 12 січня 1944 р. Вона докорінно змінила звичний хід життя містян, завдала людям багато проблем і бід, яких вони не знали за мирних часів. Захоплену територію гітлерівці почали освоювати як життєвий простір і ресурсну базу, щоправда, не забуваючи про мінімальне задоволення потреб працівників [1, 22].

Велика Вітчизняна війна застала художника в Корці. Він не хотів і не збирався нікуди йти з містечка, адже тоді був дуже зайнятий роботою в Свято-Троїцькому жіночому монастирі. Ніби відчував, що знадобиться допомога землякам. У щоденнику іконописця, який він веде із початку мистецької діяльності, знаходимо дані про виконану роботу на стінах дзвіниці монастиря – статі Св. Кирила та Мефодія, які на сьогодні замальовані. Саме тоді й звернули увагу представники нової німецької влади на талановитого молодого чоловіка. У списках робітників різних установ за 1941 р. є дані, що бургомістром призначено Дмитра Ярошинського, а його секретарем – художника Гладецького. Отож знадобилися знання польської, російської і німецької мов. Але Д. Ярошинський був відкликаний з посади і переведений в інший регіон [2, 1–4].

Умови окупації безпосередньо вплинули на ставлення корчан до окупантів. «Спочатку це була упередженість, але відкритої ворожості не було. Деякі представники інтелігенції, як відомо, з квітами зустрічали окупантів. Надії під час воєн розцвітають буйно, як ніколи. Надії і сподівання

чекають чогось нового, глушать спокійну оцінку подій. Головне було те, що НКВС і міліція вже відступали», – згадує В. С. Гладецький [3, 3–6].

Основна частина майбутніх «колабораціоністів» свого часу сиділи у в'язницях за «протидержавні» злочини, маючи надію на прихід нової сили, яка обіцяла їм краще життя. Мешканці Зарів'я Максим Мамчуровський, Петро Седляр, Іван Грабовський, Семен Коленик служили окупантам. Маємо свідчення, що подекуди гітлерівців зустрічали з хлібом-сіллю як визволителів [4, 130].

Тривалий час голова управи не міг налагодити роботу адміністрації міста. Тому тимчасово функції бургомістра виконує секретар В. С. Гладецький. У цей період митець здобуває повагу й авторитет серед населення міста, передусім тому, що, як міг, урятував молодь від примусових робіт у Німеччині. Зокрема після реєстрації всіх вісімнадцятирічних корчан, що підлягали обов'язковій праці, до списків «забули» внести 148 осіб (із них жінок – 93, чоловіків – 55) [5, 5]. Унаслідок цього до Німеччини на примусові роботи з міста було вивезено лише 500 юнаків і дівчат [6, 154].

Зима 1941–1942 рр. стала жорстоким випробовуванням для мешканців окупованих територій. Німці не вжили жодних заходів для захисту населення від морозів, оскільки й самі не були готові до них. Тому забезпечити німецьких солдат теплими речами повинно було місцеве населення. За наказом виконувача обов'язків бургомістра населення мало створити належні квартирні умови, а також забезпечити їх одягом, при цьому власникам килимів, теплих речей, простирадл, годинників, художніх картин пропонувалося здати їх в адміністрацію. У будинку Василя Семеновича було створено склад картин і мистецьких полотен, які були передані 2000 р. у фонди місцевого музею [7].

У січні 1943 р. в листі керівника районної управи Ю. Галинського до адміністрації міста вимагалося налагодити роботу з благоустрою і надіслати звіт проведених заходів [8, 16]. У березні 1943 р. було налагоджено роботу адміністрації, забезпечено побутовими потребами комендатуру, а головне – до роботи було залучено лише українців. Поліція в кількості близько 20 осіб – теж українська. У місті функціонували: цукроварня (директор фольксдойч, працівники – майже всі поляки); станція закупу та збуту – керівники і працівники – українці); крайсляндвірт (керівники – майже всі поляки); штайнбрухфервальтун (керівник – німець, робітники – переважно поляки); штрассенмастерай, у якому працювали німці та поляки [9, 18].

Керівником місцевої української адміністрації окупанти призначили Дениса Шандурка, а секретарем був живописець. Новий міський голова активно боровся з партизанським рухом у навколишніх районах Рівненщини, проводячи політику узгодження і виконання наказів окупаційних властей. Так було впроваджено контроль за єврейським населенням і виконання розпоряджень щодо заборони ловити рибу в Корчаку, паспортного контролю, обліку засобів пересування місцевого населення [10, 24–26].

Особливий осуд серед людей викликала видача гестапо кількох членів «Поліської Січі» отамана Бульби Боровця. За це бульбівці закатували сім'ю Д. Шандурка та вчинили кілька замахів на нього. Так, на початку осені 1943 р. на молочному заводі міста, на якому виробляли казеїн, масло й морозиво, презентували новий сорт останнього. На цей захід було запрошено адміністрацію міста. На завод прибув старшина міста без свого секретаря, який у вільний час працював над іконами Свято-Троїцького монастиря. Загоном бульбівців було влаштовано засаду, унаслідок якої було смертельно поранено Д. Шандурка [11, 2–3].

Після вбивства Д. Шандурка місто залишилося без офіційного керівника. Тоді голова районної управи М. Крижанівський поставив старшиною міста секретаря адміністрації В. С. Гладецького. Зі звіту М. Крижанівського про налагодження роботи на місцях дізнаємося, що на посаду міського голови поставлено чоловіка «грамотного, колишнього секретаря, що відає всіма справами, без зауважень з нашої сторони» [12, 18]. За словами Василя Семеновича, від окупаційної влади приходили розпорядження, які треба було виконувати. Нерідко накази видавалися під загрозою розправи.

Доля євреїв вразила й перелякала мешканців Корця та навколишніх кутків (Юзепа, Зарів'я, Нового Корця). Люди все рідше виходили зі свого помешкання, намагаючися не потрапляти на очі німцям. Центральна вулиця міста взагалі була слабо заселена – німці боялися терористичних акцій партизан на шосейній дорозі, по якій рухалися машини з продовольством на Новоград-Волинський. Єдиним місцем, де тоді активно кипіло життя, були базари, які проводилися в Корці щотижня в четвер: «Німецька влада відразу відновила приватну торгівлю, не встановлюючи при цьому твердих цін. Тому базари були розсадниками спекуляції: 1 літр молока коштував 25 карбованців, 1 пуд пшениці – карбованців, яйця (десяток) – 65 карбованців. Хліб не продавався взагалі. Поряд із радянськими карбованцями в обігу були німецькі марки у співвідношення 10:1» [13].

Нова адміністрація після оцінювання економічної ситуації, становища селянських господарств міської округи, у листопаді 1943 р. встановила максимальні ціни на головні продукти харчування, якими торгували на базарі. За перевищення цін торговців штрафували до 500 карбованців із конфіскацією краму [14, 24–26].

1941 р. саме з Волині починається церковне відродження в Україні. Тут формуються центри двох православних церков – автономної в Почаєві та автокефальної в Луцьку. Парафії УАПЦ на Кореччині входили до складу Рівненсько-Кременецької єпархії, створеної у серпні 1942 р. У ній нараховувалося шість округ, і кожна включала в себе деканати. Найчисленнішою була Рівненська округа, до якої входили Межирицький та Корецький деканати [15, 158]. Число парафій цієї церкви сягнуло 208 [16, 21].

На території сучасного Корецького району на вересень 1942 р. до складу Межирицького деканату входило 16 парафій УАПЦ, до Корецького – 3. Недовготривалий період існування цих осередків автокефальної церкви залишив помітний слід у духовному відродженні населення [17, 12–22].

1 червня 1943 р. виходить наказ про зняття дзвонів з церков і в найкоротший час доправити на площу. Невиконання цього розпорядження загрожувало керівникам місцевих управ кримінальною відповідальністю. 16 червня 1943 р. встановлено кількість і розміри дзвонів. Відповідно до парафій було встановлено кількість дзвонів на кінець літа: у Свято-Троїцькому монастирі – два дзвони по 25 і 33,5 кг у церкві Жадківка – дзвін 25 кг у с. Зарів'я – дзвін 32 кг. Але дослідивши архітектурні споруди церков зазначених парафій, робимо висновок: дзвони, які використовуються і сьогодні в богослужіння було замінено під час здачі їх окупаційним властям. Не останню роль у цьому зіграв секретар, а згодом – старшина [18, 21–26].

Аналізуючи життя цивільного населення під час війни, ми не повинні забувати про такий чинник, як міжособистісні стосунки. Чи пам'ятали люди один про одного, чи допомагали один одному, а чи цілком або здебільшого переймалися собою та своїми родинами? Однієї зимової ночі прийшов до пана Гладецького один єврей, у якого той проживав на квартирі, коли одружився. У цей час німці в місті робили нічні облави. Згодом митець прихистив у вкопаному в хліві льосі двох єврейських шістнадцятилітніх дівчат. Коли в Корці стало дуже небезпечно, їх переправили до сусіднього села. Після цих подій у льох часто потрапляли колишні знайомі В. Гладецького [19, 4].

Еріх Кох і його поплічники послідовно перешкоджали будь-якому жвавому культурному життю корінного населення. Культурну діяльність у рейхскомісаріаті не забороняли, однак її масштаби були незначними. У Корці в казарми були перетворені семирічна школа, будинок культури, кіно-театр. Українських шкіл не було. На весну 1942 р. виділено приміщення для чотирикласної школи з українською мовою навчання, у якій було заборонено викладати історію і географію України. Інтелігенція управи та старшини округ були залучені до цієї роботи. Звісно, кількість дітей, які навчалися, була невеликою, оскільки більшість населення міста – євреї (до 1941 р.), які були загалом освіченими [20, 4–6]. Відтак у професійному досвіді Василя Семеновича з'являється педагогічна діяльність. Проте школа працювала недовго, і з погіршенням військово-стратегічної ситуації на фронті окупаційна влада переходить до інтенсивного використання ресурсів краю, у тому числі й людських [21, 102].

Варто відзначити, що німців приваблювали картини барвистих і мальовничих українських пейзажів, а відтак цей напрям творчості зберіг свою актуальність навіть в умовах «нового порядку». Так, у мистецькому доробку старшини міста В. С. Гладецького знаходимо картини періоду війни й окупації, які, крім суто художнього значення, цінні як історичні джерела. На полотнах художник зобразив архітектуру краю, місцевість і природу буремних 40-х рр. ХХ ст. Це картини: «Вигляд Корця» (1941), «Пейзаж замку Корецьких» (1942), «Богдан Хмельницький під Корцем» (1942), «Корчик літом» (1942). Нерідко в художника-секретаря замовляли написання портретів і німецькі офіцери [22].

Не залишив митець і богоугодної справи. Іконописець працює над відновленням розписів дзвіниці Свято-Троїцького монастиря, які було пошкоджено під час знесення дзвонів. Також у щоденнику Василя Семеновича знаходимо записи про роботу над агітаційними плакатами – малюванням, копіюванням, розповсюдженням. Із щоденника ми дізнаємося, що художник не виїздив ні з управи, ні з міста для роботи за своїм покликанням.

Після відходу німецьких військ на захід Василь Семенович переховується у стінах монастиря. У січні 1944 р. радянська влада заарештовує колишнього голову міської управи й засуджує В. С. Гла-

децького до розстрілу. Під час виконання наказу за іконописця та колишнього бургомістра заступається місцеве населення. Тоді офіцер Червоної армії від імені радянської влади реабілізує Василя [24, 2].

Із приходом радянської влади в іконописця з'явилося дуже багато роботи. Довелося малювати гасла і плакати, а також портрети вождів: Й. Сталіна, Л. Берії, В. Молотова, Г. Жукова. «Над дорогами ставити портрети вождів на весь зріст», – згадує пан Василь. Улітку 1944 р. художник отримує від райкому партії наказ відреставрувати чотири бюсти: Й. Сталіна, С. Кірова, В. Молотова, М. Хрушова. Німці, коли відступали, розбили. У цей час із військкомату поступає наказ про від'їзд на фронт, а після наказу здати роботи в найкоротший строк, до річниці Жовтневої революції, Василя Гладецького вже 8 листопада забрали на фронт [23].

У Другій світовій війні дійшов до Берліна, де й марширував у колоні повз напівзруйнований рейхстаг. Згодом у нагоді йому стала кваліфікація, набута в польській школі, де він навчився смачно готувати та сервірувати стіл. У цей період військова частина, де служив В. С. Гладецький, стояла на р. Одер, за 60 км від Балтійського моря, куди прибув маршал К. К. Рокоссовський. Його супровід наказав вечерю. За приготовані вечерю та страви К. К. Рокоссовський подякував солдатів Гладецькому за службу й нагородив грамотою [25].

Відтоді Василь Гладецький залишається в штабі. Там він показує своє справжнє призначення – творити прекрасне. Митець, залишаючись у штабі, малює портрети офіцерів, інших вищих військових чинів. На жаль, написані роботи зберігаються в приватних колекціях і не доступні для ширшого ознайомлення. Якщо вище офіцерство дізналося про живописний талант рядового Гладецького набагато раніше, на передовій він, напевно, ніколи б не з'явився. Адже в штабі були потрібні люди, які уміють додати фантазії та художньої майстерності для військової агітації. Воєнний час вимагав специфічного мистецтва. Тут передусім була поширена графіка з усім розмаїттям агітаційно-масових форм: плакат, бойова листівка, воєнний лубок, плакат-газета, газета і журнал-карикатура, фронтовий малюнок, станкові графічні серії.

У кінці квітня – на початку травня 1945 р., під час обстрілу з боку німецьких військ, було скинуто бомбу, яка розірвалася неподалік від рядового Гладецького. Василь Семенович після контузії повертається додому майже повністю глухий.

Коли санітара «списували на гражданку», начальник травматологічного відділення госпіталю, майор Віталій Руденко вручив йому на згадку настінний годинник, а також довідку до нього: «Справка видана красноармейцу Гладецкому В. С., что ему в качестве вещевого подарка вручены стенные часы»[22].

Повернувшись із війни, Василь Гладецький повертається до роботи на Корецький цукровий завод, що приносить сім'ї постійний прибуток. Але важливим джерелом прибутку стає іконописання. Із послабленням тиску й уваги до релігійного життя, на території західноукраїнських землях починають активно відновлювати свою роботу церкви, і найчастіше ікони доводилося або взагалі замальовувати, оскільки не можна було відновити, або ці ікони по можливості відновлювалися. Район поширення іконописної діяльності, його географія є достатньо широкими.

2003 року згасло життя Василя Семеновича Гладецького, але не згасла свічка пам'яті, і його життя продовжилося в його іконах та картинах.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. 48, оп. 1, спр. 48, арк. 22.
2. Держархів Рівненської обл., спр. 47, арк. 1–4.
3. Яноші В. Двом богам не служив, а трьом владам – доводилось / В. Яноші // Провінційка. – 2007 – № 34 – С. 3–6.
4. Ровенщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941–1945 рр. : док. і матеріали. – Львів : Каменяр, 1989.
5. Держархів Рівненської обл., ф. 48, оп. 1, спр. 49, арк. 5.
6. Держархів Рівненської обл., ф. 534, оп. 1, спр. 3, арк. 154.
7. Фонд Корецького районного історичного музею.
8. Держархів Рівненської обл., ф. 48, оп. 1, спр. 8, арк. 16.
9. Держархів Рівненської обл., спр. 8, арк. 18.
10. Держархів Рівненської обл., спр. 18, арк. 24–26.

11. Закалюк К. П. Корецька трагедія / К. П. Закалюк // Вісті Рівненщини. – 1994. – 5 серп.
12. Держархів Рівненської обл., ф. 48, оп. 1, спр. 18, арк. 18.
13. Фонд Корецького районного історичного музею.
14. Архівний відділ Корецької райдержадміністрації, ф. Р-556, оп. 1, спр. 1, арк. 24–26.
15. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині / В. Борщевич. – Львів : [б. в.], 2000.
16. Держархів Рівненської обл., ф. Р-281, оп. 2, спр. 1, арк. 21.
17. Держархів Рівненської обл., оп. 1, спр. 1, арк. 12–22.
18. Держархів Рівненської обл., ф. 48, оп. 1, спр. 18, арк. 21–26.
19. Кіселик Н. Б. З вільним серцем у руках / Н. Б. Кіселик // Вишиванка. – 2004. – № 4. – С. 4.
20. Леонова Л. Про що свідчать архіви / Л. Леонова, К. Гречук // Вісті Рівненщини. – 1996. – 24 верес.
21. Пашук І. Корцю 850 років / І. Пашук. – Рівне : ЗАТ «Рівнен. друк.», 2000.
22. Домаш. арх. сім'ї Гладецьких.
23. Щоденник Василя Семеновича Гладецького.
24. Садко В. Бургомістр Корця і досі має ікони / В. Садко, А. Павловський // Вісті Кореччини. – 2003. – № 12.
25. Фонд Корецького районного історичного музею.

Мар'яна Чорна

Громадсько-просвітницька діяльність Іванни Блажкевич упродовж 1939–1955 рр.

У статті здійснено комплексне дослідження громадсько-просвітницької діяльності Іванни Блажкевич. На основі історичних джерел і документів розкрито роль і місце діячки в суспільно-політичному та національно-культурному житті у воєнну та післявоєнну добу. Доведено, що значне місце у досліджуваній період відіграла орієнтація на консолідацію й реалізацію національних прагнень українства.

Ключові слова: Іванна Блажкевич, Східна Галичина, Друга світова війна, німецька окупація, навчальні заклади.

Чорна Мар'яна. Общественно-просветительская деятельность Иванны Блашкевич на протяжении 1939–1955 гг. В статье осуществлено комплексное исследование деятельности Иванны Блашкевич. На основе исторических источников и документов раскрыта роль и место деятеля в общественно-политической та национально-культурной жизни воєнного и послєвоєнного времени. Доказано, что значительное место в исследуемый период сыграла ориентация на консолидацию и реализацию национальных стремлений украинства.

Ключевые слова: Иванны Блашкевич, Восточная Галичина, Вторая мировая война, германская оккупация, образовательные заведения

Chorna Maryana. Social and Educational Activities of Ivanna Blazhkevych in the Period of 1939–1955. In the article the author carried out the complex research of Ivanna's Blazhkevych social activity. On the basis of historical sources and documents we reveal the role and the place of the public figure in social, political and national-cultural life in war and postwar days. It is proved, that the important place in the researched period the orientation on the consolidation and realization of national aspiration of Ukrainian nation have played.

Key words: Ivanna Blazhkevych, Eastern Halychyna, German occupation, World War II, educational establishments.

Будь-яка нація здатна активізувати свої духовні й державотворчі прагнення не інакше, як приймаючи виклик часу відповідно до реалій суспільно-політичної доби. Феномен боротьби українського народу за незалежність у воєнні та післявоєнні роки, яка набирала найрізноманітніших форм, є важливим фактором державотворчого потенціалу української нації. У цьому ракурсі в бутті кожного народу настають моменти переосмислення історичного досвіду, пізнання якого найбільш об'єктивно та різнобічно можливе через персоніфікацію, апелюючи до особистісного аспекту. У цьому зв'язку тенденції сучасної історичної науки артикують у суспільному дискурсі проблему всебічного вивчення персоналій видатних громадських діячів, чиї імена раніше або умисно замовчувалися, або не привертало особливої уваги. У цьому контексті велику наукову цінність, пізнавальне й практичне значення має діяльність Іванни Блажкевич.